

БЛИЗКИ И ДАЛЕЧНИ КРЪГОЗОРИ В ПОЕЗИЯТА НА БАГРЯНА

Атанас Илиев

В разговор с Блага Димитрова преди две години (който бе поместен в „Литературен фронт“) Багряна ѝ разказала, че има вдъхновение за поетично творчество само когато е влюбена. „А когато липсва обект за влюбване?“ — запита Блага Димитрова. — „Тогава аз съм влюбена в света“ — отговорила Багряна.

„Влюбена в света“ — този израз е типичен за Багряна. Но струва ми се, че тези две влюбвания преливат едно в друго. И от тях по-първично е влюбването ѝ в света. Когато тя е влюбена в някого, тя е влюбена и в света, а когато е влюбена в света, тази първична нейна любов дири най-ярко възплъщение в отделно любимо лице. Нека се върнем към корените на родословието ѝ, осмислени в стихотворението „Потомка“.

Но усещам в мене бие древна,
скитническа, непокорна кръв.
Тя от съм ме буди нощем гневно,
тя ме води към греха ни пръв.
Може би прабаба тъмноока,
в свилени шалвари и тюрбан,
е избягала в среднощ дълбока
с някой чуждестранен, светъл хан.

.....
Затова аз може би обичам
необхватните с око поля

.....
Може би съм грешна и коварна,
може би средпът ще се сломя —
аз съм само шерка твоя вярна,
моя кръвна майчице-земя.

(„Потомка“)

Познавателен елемент не липсва още в първата фаза на проявите ѝ под влияние на „скитническата непокорна“ кръв. Тя обича необгледните поля, през които предполагаемата прабаба е минала с чуждестранен светъл хан, и жадно впива поглед в тях, но приобщаването ѝ към тях още не е рязко очертано. То е очертано във втория етап, когато тя иска да разбере отделните подробности от света, който е обхванала в своя кръгзор. „Моите очи се не наглеждат, моите уши се не наслушват“, казва тя и прибавя, че като умре, кукувица бродница ще стане. Това вече е светът на кукувицата, диреща гнезда,

в които да снесе яйцата си. Тези два етапа обаче невинаги са дадени в хронологическа последователност, те съществуват паралелно и се реализират в борба помежду си, а в различни моменти побеждава ту единият, ту другият.

Третият етап от развитието на отношението ѝ към света се характеризира със стремежа да разшири значително своя кръгзор и Багряна насочва жаден поглед към далечни страни. Сега тя е обхваната от страстта да пътува. Този стремеж често се тълкува като склонност към разнообразие, като авантюризъм, но „приключенията“ в стихотворенията на Багряна са интересни не сами за себе си, а като аспекти на разноликия свят, един свят с вътрешно единство и хармония. Насоката на пътя, който води към представата за това единство, наподобява насоката на пътя, който се разкрива пред моряка от пътеводната му звезда. Така се обяснява и заглавието на втората сбирка.

Но несметното богатство от впечатления, които възникват при тези пътувания в дадени страни, вече не може да намери възплъщение в единствен реален индивид и поради това влюбването в света може да намери отражение в личност, която подобно на поетесата гледа по същия начин на света и желае да я придружава.

В едно стихотворение тя казва:

Ти искаш ли? —

аз ще забравя и мъж, и майка, и родина,
и рожбата си ще оставя,
и с теб в чужбина ще замина,
ще понеса спокойно жребий
на скитничество и на грижа.

Любовта, свързана с пътуване, за Багряна е най-силното преживяване, тя би желала да пътува, любейки до последния си ден. Тя няма страст към определени маршрути, защото местата, които ще посети, за нея са интересни не сами по себе си, а като аспекти на света в неговата цялост. . .

Де ще стигнем, кога зазори?

Този път накъде лъкатуши?

.....

Там ли, дето свободни ще бдим

и ще бъдем два пламъка слети.

.....

— Ти не знаеш? Аз също не знам —

Но води ме, води ме натам!

(„Унес“)

Първото пътуване на Багряна със самолет, наречен от нея „птица с моторно сърце“, променя рязко представата ѝ за света. Дотогава тя пътува все по-далеч и по-далеч от родното си място. София, Враца и Кюстендил са по-далеч от Сливен, Мюнхен е по-далеч от всички градове на България, Париж, Венеция, Италия, Бретан — са по-далеч от Мюнхен. Птицата с моторното сърце открива света с други измерения, при които всички нейни пътувания до далечни обекти изглеждат като незначителни. Новите измерения на света сега са не по пространство, а по време. От птицата с моторното сърце се вижда земята без граници между държавите, между приятелите и неприятелите, т. е. такава, каквато се чертае във въображението ѝ като далечна перспектива на бъдещо развитие. Всички далечни земи и обекти сега изглеждат съвсем близки. Светът се е превърнал в „една земя с едно небе над нея“. Багряна

закопнява за този бъдещ свят. Той се явява като конкретен израз на абстрактната представа за земята в нейната цялост, за нейната „майчица земя“, на която тя остава вярна дори и когато избягва от родната земя, било защото провинциалните нрави във Враца и Кюстендил ограничават проявата на творческите ѝ възможности, било защото в София е била „през три врати заключена“ в къщата на съпруга си.

Пътувайки със самолет, Багряна чувства духовно родство с летците и моряците, които се спират за малко в отделни обекти от земята, а голямата част от живота си прекарват пред гледката, в която няма граници, разделящи земята между държави и между приятели и неприятели. Тези хора са в съзнанието на Багряна като великите Дон Жуани, които сменят обектите на своите чувства не за развлечение, а защото дишат и не могат да намерят обект, подобен на този, който носят в собственото си въображение. „Разбирам — казва Багряна — смътния копнеж и тайната ви жажда, /летци, моряци, вий, велики Дон Жуани, / които за живота земен чужденци се раждате—/ деца на въздуха, простора, океана!“ Тук под израза „живота земен“ Багряна разбира не живота, който е вдъхнат от земята изобщо, сиреч от земята в нейната цялост, на която самата Багряна желае да остане вярна (както се изразява в стихотворението „Потомка“), а живота на днешната земя, разделена между враждуващи лагери, земята, при която по-силните побеждават по-слабите.

След като е преживяла чувството за света, гледан от „птицата с моторното сърце“, Багряна вижда още по-живо разликата между представата си за света, в който е влюбена, и мозаично създадената картина за света чрез поставянето на представите от отделните обекти при пътуване в различни страни. Между стремежите към тези два свята обаче в съзнанието на Багряна липсва онази враждебност, която обикновено възниква при раздвояването между земното и небесното, „Ах, две души са в моите гърди — казва Гютевият Фауст, — едната ме отправя в небесни висоти, а другата с жадни пипала се впила в земята.“ У Багряна няма такова раздвояване, защото стремежът към въздушния свят, от който се вижда „една земя с едно небе над нея“, се корени в привързаността ѝ към самата земя в нейната цялост. Тук е налице един и същ стремеж, който обаче създава с различна яснота представи за своя обект — мозаичната му картина отстъпва на непосредствената. Но увлечението по всеки земен обект, както и по човека, който синтезира в себе си света, е увлечение, което съдържа зърното за издигане над земното. Това е смисълът на „огненото сърце“, за което става дума в стихотворението „Амазонка“.

Усещането за смътно проникване в перспективите на бъдещето откриваме още в първата сбирка на Багряна „Вечната и святата“. Става дума за разкрепостяването на женската психика, за качествените промени в света на чувствата — но стиховете все още звучат като предказание, като предчувствие. В „Звезда на моряка“ Багряна вече говори за бъдещето на света и го възприема като развиващ се процес, който включва и социален елемент, но без да се изчерпва от него, защото в съзнанието на бъдещия човек ще се променя и самата земя, освободена от сковаващата сила на днешните граници.

Но по какъв път и с какви средства ще се стигне до осъществяване на представата, която се очертава в далечните перспективи. Този въпрос не е решен в първия период от развитието на Багряна. Нейната поезия в тези години се отличава с духовно далекогледство, което подобно на физиологичното разкрива далечното, но не вижда ясно близкото. Тя все пак долавя отделни черти от него, като отхвърля всяка национална и расова дискриминация, тя дори намира хармония при случайната среща на хора от различни нации и раси. Пътувайки с влака през малоазиатската пустощ на път за Анкара, тя описва преживяното по следния начин:

Каква приспивна сладка песен е
на колелата тракането мерно,
смешението на езиците,
на нациите и на расите.

(„Експрес в пустинята“)

Багряна открива в себе си духовна близост към трудовите хора, които не я познават в пристанищните градове, желае да се чувства като тяло между телата на тълпата, заляла булевардите и тротоарите, да влиза в барове и да пие наздравица с моряци непознати, „и стискала им бих ръцете силни и корави като истински приятели и братя“. . . (стихотворението „Ако не бях жена“ в „Звезда на моряка“).

В света на поетесата, в духовната ѝ нагласа беше назряла готовността да приеме социалния строй от 1944 г. При първото си посещение в СССР тя намери общ език с видни представителки на производството и творческия труд и неведнъж е споделяла искрено, че никога не е имала възможност да се прояви като тях поради ограниченията, които социалните и политическите условия доскоро са налагали в родната ѝ страна. В своето „Писмо“ до съветската жена, капитан на китоловен кораб, тя пише:

.....
Когато плавате далече в океана,
към Арктика запорили водите —
аз, мислено на мостика до вас застанала,
присъствавам незначайна, неоткрита. . .
Щастлива вие, четвърт век след мен родена
в страна, в която смелите мечтания
се следват твърдо и постигат неотменно —
в живота двойно по-красиви станаха!

(„Писмо“)

След като се превърна в страна на строящия се социализъм, България се преобразява коренно и в съзнанието на Багряна. В „Моята песен“ родината е представена като страна с „най-лиха орисия“. Земята е „черна, морето е черно и планинският връх е черен — вечно сърдит и свъсен“. Но сменят се времената и сега Витоша е обяна в лъчиста светлина:

За теб копнеех, моя планина:
за тази твоя ведрина лъчиста,
за песенната твоя тишина,
за полъха на въздуха ти бистър. . .

(„Витоша“)

Новият обществен строй свързва страстта към пътуване и насладата от отседналия живот. Страстта към пътуване в съзнанието на Багряна това е желанието да допълни представата си за земята, да бъде навсякъде, но изграждането на новото в родината е също огромна притегателна сила — чудото на съзиданието, на откривателството вече изисква непрестанна връзка с родната страна. И поетесата лети към нови простори, но вече с гордостта от успехите

1 България:

Все така и до днес аз обичам
да летя,
да летя,
да летя.

Тази страст,
тази жажда птича,
тя, изглежда, не се насища.

Днес приятели скъпи аз имам
на самия екваторен бряг,
сред суровата северна зима,
в океанския
архипелаг

и в пампасите непроходими.
Но когато след дълго летене,
закопняла за близки и дом,
се завръщам
и плавно пред мене
ти, летище,
ти, родно гнездо,
сред полето Софийско
изплуваш —
аз усещам тогава,
че няма

в сърцето ми трепет по-чист. . .
(„Летища“)

Между любовта ѝ към близкото и любовта ѝ към далечното настъпва някаква осмоза и от тази осмоза се ражда своеобразен усет за непрестанното развитие на света, разкриват се перспективите за ненастъпилото бъдеще. В стихотворенията на Багряна от този период, отразен в последната ѝ сбирка „Контрапункти“, е налице своеобразен историзъм. Сега тя все повече се заглежда в градовете и местностите, през които пътува, проявява интерес към тяхното минало и проследява по-важните моменти от тяхното развитие. Някога, отбивайки се в Париж, тя се провикваше: „Разкрий, Париж, магеснико, възшебствата си стари!“ Но тогава тя беше сама със своя вътрешен свят в този чужд град. А ето че в тази ѝ сбирка е включен интересен триптих, в който Париж е повод за философски размисъл за живота и за времето, в което живеем. В други стихотворения откриваме дълбоко проникновение в тайнствата на времето и пространството:

Тези дни бродя в пясъците на древността —
из разкопки и руини.

Хлътвам в дълбини на тъмни гробници,
извисявам се с ръста на монолитни колонии,
прониквам в тайници на крепости и замъци,
гледам през тесни процепи на бойници. . .

Тълча над настроени пластове история. —

В нозете ми хрускат песъчинки от кости
на финикийци и римляни,
на византийци, араби и кръстоносци. . .

Живели, воювали, владели,
творили, процъфтявали
и измирали —

пласт над пласт
засипани от пръст и пясък,
всеизравняващ пясък.

(„Две сили“)

Пред хилядолетните ливански кедрни Багряна мисли за човешките ръце, които са поваляли гигантските им трупи, за да строят дворци, къшкови и къщи, но и затова, че същите тези ръце са изпепелили всичко, преди да се превърнат в прах. Но от изпепеления живот все пак нещо остава —

Останаха завинаги легендите
и мислите на мъдреците,
и „Песента на песните“,
за любовта човешка
песните.

■ („Ливански кедрни“)

В динамизма на този всеобхватен кръгзор се включва и интимното, осъществява се сякаш онова единство на скъпия образ, олицетворение на вечната любов, с жаждата и стремежа към познание на света — светът на душата и светът наоколо се сближават в годините на мъдростта.

Ти ли беше в миналото?

Ти ли си сега?

Ти ли с мен ще бъдеш утре?

.....

Ти ли си, или това е

образът и името

на моята любов,

незагасваща в сърцето ми,

както огънят в сърцето на земята.

Ти ли си, или това е

образът и името

на моята жажда,

чакаща и тръпна,

както жаждата на плодната земя

за дъждоносен облак.

Ти ли си, или това е

образът и името

на моята болка

по единствения

вечен,

неотлъчен спътник — . . .“

(„Единственият“)

И този спътник е така необходим за поетесата, че тя го чувства като осезаем, макар и само от нея видим:

Така един в друг сме преляти,

че стъпката ни е една

и силуетът ни един е

и никой и не подозира,

че ти си с мене,

че ний сме двама,

че аз не съм сама.

(„Сънища от разни времена“)

Именно тези духовни прозрения укрепват силата на Багрянната поезия, те поддържат традициите на „нестинаството“ в неспокойните ѝ стихове. И когато тя разтваря широко сърце, за да прозре световните тайни, когато пътува към нови и нови страни, за да открие нови и нови приятели за България, когато възторжено възпява новия ден над родината си, ние възприемаме стиховете ѝ като съчетание на свят патриотизъм и ярко изявен интернационализъм.